

پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان

غلامرضا محمد نسل^۱ و بهروز محبوب^۲

چکیده

زمینه و هدف: مسئله اعتیاد زمینه ساز بسیاری از مشکلات و مسائل اجتماعی است که به صورت یک معضل اجتماعی، روانی و بهداشتی درآمده و بشریت را در معرض خطر جدی قرار داده است. برخی از نگرانی‌ها حاکی از آن است که سن اعتیاد به ۱۳ سال کاهش یافته و این به معنی باز شدن پای اعتیاد به مدارس است. هدف از این پژوهش بررسی و شناسایی راهکارهای پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان است.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر توصیفی تحلیلی است که داده‌های آن، از طریق روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی، جمع‌آوری شد. جامعه آماری پژوهش، شامل دانش آموزان، کارشناسان، قضات، وکلا و در نهایت دبیران و اولیاء مربیان هستند که از میان آنها با روش تصادفی طبقه‌ای، ۱۵۰ نفر انتخاب شدند.

یافته‌ها و نتایج: براساس یافته‌های پژوهش، از جمله راهکارهای پیشگیری از بزهکاری نوجوانان، ارتقای مهارت‌های اساسی از جمله مهارت نه گفتن، مهارت مدیریت خطر و ارتقای آگاهی‌های عمومی و اختصاصی است.

کلیدواژه‌ها: پیشگیری اجتماعی، اعتیاد، پیشگیری از اعتیاد، مواد مخدر، دانش آموزان دبیرستانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

□ استناد: محمدنسل، غلامرضا؛ محبوب، بهروز (پاییز، ۱۳۹۷). پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان. فصلنامه رهیافت پیشگیری، ۱(۳)، ۱۰۹-۱۳۰.

۱. دانشجویار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: g_mnasl@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، رایانامه: mahjoub.1352@gmail.com

مقدمه

معضل اعتیاد و سوء مصرف مواد در ایران از جدی ترین آسیب های اجتماعی است که نوجوانان و جوانان را تهدید می کند. بررسی دامنه گسترش این بلای خانمان سوز در جامعه ما و پیامدهای تخریبی مختلف آن در ابعاد زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم از جمله مسائلی است که می تواند مورد پژوهش قرار گیرد. آن گونه که مشخص است با یک نگاه واقع بینانه می توان دریافت که امروزه کمتر کشوری است که از گسترش سوء مصرف مواد مخدر در امان مانده باشد. آمارهای منتشر شده از افزایش تعداد مصرف کنندگان مواد در ایران خبر می دهد (اسعدی، ۱۳۸۹، ص ۲۰۶). پژوهش های رسمی از کاهش سن مصرف کنندگان این مواد و افزایش آن در بین نوجوانان و جوانان حکایت دارد. وظیفه والدین و مربیان و سایر نهادهای اجتماعی برای آگاه سازی این قشر در خصوص عواقب و پیامدهای احتمالی مصرف مواد مخدر دشوارتر از گذشته است اما با وجود اینکه اغلب نوجوانان هنوز آمادگی پذیرش خطرات و مضرات ناشی از اعتیاد را ندارند ولی می توان درباره شیوه های صحیح تصمیم گیری، مسئولیت پذیری و نیز اطاعت از قوانین و مقررات مدرسه مطالب بسیاری را به آنان آموخت. برنامه ریزی برای کاهش بروز و شیوع اعتیاد باید از اولویت های جامعه باشد. برخلاف سایر رویکردهای پیشگیری، پیشگیری اجتماعی از جرم، به دنبال تقویت روابط اجتماعی، افزایش سطح کنترل غیررسمی اجتماعی و در نتیجه بازدارندگی بزهکاران بالقوه و بالفعل از ارتکاب جرم است. تدابیر پیشگیری اجتماعی به جای تغییر در محیط فیزیکی به دنبال پیشگیری از جرم از طریق تحول اجتماعی است که بر شناخت دقیق علل جرم، مهارت های نظارت بر تمایلات مجرمانه و ارزیابی اقدامات پیشگیرانه، تکیه دارد. البته به نظر می رسد این نوع از پیشگیری با محدودیت هایی نیز مواجه باشد که رسیدن به نتایج دلخواه، به مدت زمان کم و بیش طولانی نیاز داشته باشد. شناسایی راهکارهای پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان پرسشی است که پاسخ به آن می تواند از هزینه های بسیار بالایی که جامعه در این خصوص متحمل می شود، جلوگیری کند (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۶۸).

بی شک دانش آموزان بخش اعظم سرمایه های انسانی یک کشور را تشکیل می دهند. سرمایه گذاری دولت ها در این بخش بیانگر میزان توجه آنها به امر تعلیم و تربیت است. سال ها باید تلاش کرد تا بتوان هر آنچه برای اجتماعی مطلوب است رخ دهد. حال تصور کنیم بعد از این همه برنامه ریزی برای تربیت این نسل، آفتی به آن بیفتد و سایرین را نیز به درد خویش مبتلا کند و به یکباره تمام آنچه برای آن

سال‌ها تلاش شده به یکباره از دست برود. موقعیت دانش‌آموزان با توجه به سنین خاصی که در مدارس می‌گذرانند بحران‌زا است، به ویژه دانش‌آموزان دوره دبیرستان که بیشتر در معرض خطرات و آسیب‌های اجتماعی قرار دارند. در احصاء عوامل مؤثر در ایجاد بزهکاری از موارد بسیار زیادی می‌توان نام برد که مبتلا به دانش‌آموزان نیز هست (ابراهیمی، ۱۳۹۵، ص ۶۲). امروزه باید به بررسی کارکرد یکی از مهم‌ترین نهادهای مؤثر در پیشگیری بزهکاری در کنار نهاد خانواده که همان مدارس است، پرداخت. امروزه فقدان برخی از عوامل مؤثر در کارکرد پیشگیرانه مدارس از بزهکاری، آسیب‌های جدی و گاهی جبران‌ناپذیر را بر پیکره این نهاد بر جای گذاشته است (رجبی پور، ۱۳۹۱، ص ۹۳). بر اساس آمارهای رسمی و غیر رسمی، شاهد افزایش بزهکاری در بین دانش‌آموزان هستیم. به نظر می‌رسد مصرف مواد مخدر در تمامی جوامع به‌عنوان یکی از جدی‌ترین مشکلات نوجوانان مطرح شده و برنامه‌های متعددی برای پیشگیری از آن تدوین شده که از جمله می‌توان به توانمندسازی روانی - اجتماعی مبتنی بر آموزش‌های مهارت زندگی اشاره کرد. مدارس به‌عنوان مهم‌ترین کانون حیات اجتماعی - فرهنگی در جامعه تلقی شده که با آموزش‌های چگونه زیستن و بهتر زیستن می‌تواند نوجوانان را برای مواجهه با انواع رفتارهای پرخطر آماده کند. بنابراین نیاز به طراحی برنامه‌های مؤثر برای پیشگیری از مصرف مواد در نوجوانان بسیاری ضروری است که از جمله آنها می‌توان به پیشگیری‌های محیطی، وضعی و اجتماعی اشاره کرد. صرف نظر از تمام راهکارهای محیطی و وضعی که امروزه بیشتر مورد توجه مسئولان است، با وجود اهمیت راهکارهای پیشگیری اجتماعی از اعتیاد در سطح جامعه به خصوص بین دانش‌آموزان، کمتر به آن پرداخته شده است. آیا ضروری به نظر نمی‌رسد که با توجه به اهمیت و جایگاه کارکرد نهاد مدرسه پیش از آنچه که جامعه در حوزه درمان مواد مخدر متحمل هزینه شود به اقدامات پیشگیرانه اجتماعی از اعتیاد در دانش‌آموزان توجه کرد؟

سوء مصرف مواد یکی از مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی است و عوامل مختلفی باعث شده تا این معضل به‌عنوان یک مشکل اساسی در جامعه ما آشکار شود (بهرامی، ۱۳۹۳، ص ۹۵)؛ به گونه‌ای که در سال‌های اخیر شیوه‌های گوناگونی را در پیشگیری و درمان اعتیاد آزمایش و تجربه کرده‌اند؛ با نگاهی دقیق به جامعه آماری مورد مطالعه می‌توان دریافت که کمترین غفلت در حوزه مدارس آن‌چنان تأثیر مخربی برجای خواهد گذاشت که دیگر برنامه‌های دولت را نیز تحت الشعاع خود قرار خواهد داد. از جمله

رویکردهای نوین در حوزه جرم‌شناسی، پیشگیری اجتماعی از جرم است که مبتنی بر نقش محوری جامعه است. واکنش مناسب و مؤثر در مقابله با بزهکاری نوجوانان نقش چشمگیری در کاهش نرخ بزهکاری خواهد داشت. پژوهش حاضر تلاشی برای تبیین راهکارهای ایجاد و تقویت عوامل اجتماعی بازدارنده و حذف یا کاهش عوامل اجتماعی زمینه‌ساز جرم در بین دانش‌آموزان است. بنابراین اهداف پژوهش به شرح زیر مشخص شدند:

- شناسایی راهکارهای آگاهی‌بخشی و اصلاح باورهای دینی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان؛
- شناسایی راهکارهای مدیریت نیازها در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان؛
- شناسایی راهکارهای توانمندسازی فردی و اجتماعی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان؛
- بررسی و شناسایی راهکارهای تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان.

بر اساس اهداف یادشده، پرسش اصلی پژوهش این است که راهکارهای پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان کدام‌اند؟ و با توجه به ابعاد پیشگیری کیفری این پرسش به چهار پرسش فرعی به شرح زیر تقسیم می‌شود:

- راهکارهای آگاهی‌بخشی و اصلاح باورهای دینی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان کدام‌اند؟
- راهکارهای مدیریت نیازها در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان کدام‌اند؟
- راهکارهای توانمندسازی فردی و اجتماعی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان کدام‌اند؟
- راهکارهای تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان کدام‌اند؟

پیشینه: با توجه به بررسی‌های انجام شده، پژوهش‌هایی به شرح ادامه که تا حدودی با موضوع پژوهش حاضر نزدیک هستند صورت گرفته است: نتایج پژوهش یعقوب رستمی (۱۳۸۸) با عنوان «بررسی شیوه‌های اثربخش پیشگیری از اعتیاد» نشان داد که رابطه هماهنگ نظام کیفری و رویکردهای قضایی و انتظامی با نظام‌های فرا کیفری مانند خانواده، نهادهای آموزشی، مراکز تفریحی، مذهبی و دیگر نهادهای اجتماعی اثربخشی بیشتری در کنترل اعتیاد خواهند داشت. براندون و فارینگتون (۱۳۹۴) در کتاب خود

با عنوان «دانشنامه پیشگیری از جرم آکسفورد» به پیشگیری اجتماعی، پیشگیری محلی از مصرف مواد مخدر و مدارس و پیشگیری از جرم پرداخته‌اند. ابیگل و هاوکینز در مقاله خود در این کتاب به نبود توافق در تعریف پیشگیری محلی، آن را رویکردی دانسته‌اند که از رهگذر همکاری و مشارکت جامعه محلی با نهادهای عمومی محلی و با آماج قرار دادن علل مؤثر در وقوع جرم به دنبال پیشگیری از جرم است. مرور نتایج به دست آمده از طرح‌ها و ارزیابی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که اقدامات پیشگیرانه اجتماعی منجر به کاهش معناداری در مصرف مواد در میان نوجوانان شده است. جمالی و قربانی (۱۳۸۶) در مقاله خود با عنوان «مدل پیشنهادی آموزش پیشگیری از اعتیاد در مدارس از نظر دانش‌آموزان و معلمان کشور»، مهم‌ترین عوامل مربوط به مصرف مواد مخدر در مورد نوجوانان را شامل پیشینه خانوادگی مصرف مواد، عوامل ژنتیک، باورها و نگرش‌های والدین درباره بی‌ضرر بودن مواد مخدر، عزت نفس ضعیف، موفقیت کم در زندگی و امور تحصیلی، رفتارهای تکانه‌ای و پرخاشگرانه، سوء رفتار جنسی یا جسمی برشمرده است. رجبی پور (۱۳۹۱) در کتاب خود با عنوان «پژوهشی در مبانی پیشگیری اجتماعی رشد مدار از بزهکاری اطفال و نوجوانان»، ضمن تعریف پیشگیری اجتماعی رشد مدار، به نقش ویژه آموزش و پرورش در جامعه‌پذیری تأکید کرده و اصول حاکم بر تعامل با دانش‌آموزان را برشمرده است. همچنین بر عوامل تأثیرگذار که بیشتر بر تغییر محیط‌های اجتماعی و انگیزه‌های مجرمانه بوده، تأکید شده است و بر همین مبنا، پیشگیری اجتماعی رشد مدار بر آن شده تا با شناسایی عوامل خطر و تقویت حمایتی و مداخله زودرس به ویژه در مورد نوجوانان، از ارتکاب بزهکاری پیشگیری کند. ابراهیمی (۱۳۹۶) در کتاب خود با عنوان «جرم‌شناسی پیشگیری» به پیشگیری کلاسیک (پیشگیری اجتماع مدار) توجه کرده و آن را آموزش و پرورش محور خوانده است. از اشکال پیشگیری اجتماعی به پیشگیری رشد مدار اشاره کرده که با تبیین ویژگی‌ها، هدف آن به عوامل خطر زا در رشد بزهکاری در محیط‌های آموزشی پرداخته و برخی از مصادیق را احصاء کرده است اما از تأثیر این نوع از پیشگیری در جلوگیری و کاهش اعتیاد دانش‌آموزان صحبتی به میان نیامده است. دارابی (۱۳۹۵) در کتاب خود با عنوان «پیشگیری از جرم در مدل مردم سالار سیاست جنایی» به گونه‌های پیشگیری مدل مردم سالار سیاست جنایی از قبیل پیشگیری اجتماعی از جرم و پیشگیری رشد مدار پرداخته است. نویسنده کتاب، حق برخورداری از آموزش و پرورش رایگان را رکن اصلی جامعه‌پذیری انسان و یادگیری ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی دانسته است. محمد نسل

(۱۳۹۳) در کتاب خود با عنوان «کلیات پیشگیری از جرم» ضمن تعریف مفهوم پیشگیری اجتماعی توانسته الگوی ایرانی-اسلامی آن را به طور مبسوط تبیین کند. همچنین با تشریح کنشگران اجتماعی، به تقویت نقش و جایگاه‌های نهاد آموزشی که از عوامل مداخلات اجتماعی و فرهنگی مبتنی بر الگوی ایرانی اسلامی احصاء شده تأکید کرده است.

به لحاظ رویکرد تازه و نوین پیشگیری اجتماعی در این مقوله، بر آن شدیم تا ضمن توجه به جایگاه حساس نهاد آموزشی مدرسه و علل مؤثر در گرایش دانش‌آموزان به اعتیاد، راهکارهای پیشگیری اجتماعی از آن را در این جامعه آماری تبیین کنیم.

مبانی نظری: مفهوم لغوی اعتیاد، خو گرفتن و عادت کردن به چیزی را گویند (انوری، ۱۳۸۶، ص ۴۶۴). در تعریف سوء مصرف مواد می‌توان گفت: استفاده از داروها به منظوری غیر از آن چه هدف تولید دارو بوده است یا به طریق و مقداری غیر از طرق و مقدار مجاز دانسته شده است (حسینی نسب بازکیانی، ۱۳۹۱، ص ۱۹). «شاملو» اعتیاد را چنین تعریف می‌کند: اعتیاد عبارت است از وضعی که در اثر تکرار استفاده از ماده یا مواد طبیعی یا مصنوعی ایجاد می‌شود که در این حال فرد وابستگی جسمی و روانی به آن مواد پیدا می‌کند و پس از گذشت زمان، قطع این وابستگی دشوار می‌شود، بر اساس این مفهوم، سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۶۴ میلادی، واژه وابستگی به مواد یا سوء مصرف دارویی را جانشین واژه اعتیاد کرد (دست سنگ، ۱۳۸۹، ص ۲۶).

دامنه اعتیاد به مواد مخدر بسیار وسیع و گسترده بوده و شامل مواد صنعتی و سنتی است که برخی از آنها عبارت‌اند از: الکل، داروهای غیر تجویزی، ماری‌جوانا، گل، اسپایس، کوکائین، کراک^۱، تریاک^۲، هروئین، دزو مرفین^۳، شیشه یا کریستال، مواد توهم‌زا و متیل دی اکسی متامفتامین^۴ (جزایری، ۱۳۹۶، ص ۲۷۵). از آنجا که ورزشکاران همیشه به پیروزی و برنده شدن تشویق می‌شوند و اجازه شکست خوردن ندارند، احتمال این که به دنبال موادی برای افزایش عملکردشان باشند زیاد است. دانش‌آموزان پسر ورزشکار در معرض خطر بالای استفاده از مشروبات الکلی و همین‌طور استروئیدها هستند. چون هم

1. Crack
2. Opium
3. Desomorphine
4. MDMA

به خاطر ورزشکار بودن و هم به خاطر پسر بودن با استرس بیشتری مواجه هستند؛ آدرال و دکسترو آمفتامین، داروهای محرکی هستند که توسط متخصصان برای کودکان بیش فعال و کم توجه تجویز می‌شود. این دارو باعث بهبود حافظه و هوشیاری در افراد سالم می‌شود. از این رو در زمان امتحانات از آن استفاده می‌شود (ابراهیمی، ۱۳۹۵، ص ۴۱).

روان گردان‌ها بیشتر توسط جوانان و نوجوانان در کلوب‌ها و میهمانی‌ها مصرف می‌شوند. نوجوانان در میهمانی‌ها دور هم جمع می‌شوند و ساعت‌ها به رقص و پایکوبی می‌پردازند. در این میهمانی‌ها، آهنگ‌های تکراری و یکنواخت پخش و قرص‌هایی بین افراد توزیع می‌شود. قرص‌های شادی آور که ماهیت تحریکی دارد، ابتدا با نام کاهش‌دهنده اشتها معرفی می‌شوند. با مصرف قرص‌های شادی آور به فرد احساس جذب و لذت دست می‌دهد و او تا آنجا که می‌تواند می‌رقصد. این قرص‌ها با برچسب‌هایی مثل شخصیت‌های کارتون‌ی در بین نوجوانان مصرف می‌شود. قرص‌های شادی آور بسیار خطرناک هستند. این قرص‌ها می‌توانند فرد را به علت از دست رفتن آب بدن، دچار تشنج و یا آسیب کلیه و در نهایت دچار مرگ ناگهانی کند (ابراهیمی، ۱۳۹۵، ص ۹۳).

در یک پژوهش اروپایی، کزلو و همکاران (۲۰۰۹) مسمومیت‌های الکلی که نیاز به بستری شدن کودکان و نوجوانان در بیمارستان داشت را بررسی کردند. نتایج این پژوهش نشان داد که میانگین سن افراد دچار مسمومیت ۱۵ سال است و تعداد نوجوانانی که به دلیل مسمومیت الکلی بستری می‌شوند در حال افزایش است. برخی از والدین فکر می‌کنند که این تصمیم درستی است که به فرزندان خود الکل بدهند. برخی والدین هنوز هم باور دارند که مصرف کمی الکل، بخشی از فرایند بزرگ شدن فرزندانشان است (ابراهیمی، ۱۳۹۵، ص ۹۰).

دو علت اصلی در استفاده زودهنگام نوجوانان از مواد اعتیاد آور عبارت‌اند از: در دسترس بودن و یادگیری اجتماعی یا تقلید و الگوگیری؛ پژوهش‌ها نشان می‌دهد که آن دسته از نوجوانان، بیشتر به این مواد روی می‌آورند که اولیاء، اقوام و یا دوستان آنها مصرف کننده هستند. پس از آغاز استفاده از مواد، افرادی که لذت برده‌اند، آن را ادامه می‌دهند. تعدادی ادعا می‌کنند که استفاده از داروها سبب کاهش استرس و اضطراب و تنش در آنها می‌شود. به نظر می‌رسد سوء مصرف مواد مربوط به صفات شخصیت افراد است. سوء مصرف کنندگان دارای صفاتی مانند شرارت و عصیان، واکنش تکانشی، عادی شدن

رفتارهای غیر قانونی و غیر اخلاقی، هیجان و لذت طلبی و بی تعهدی نسبت به جامعه و مذهب بودند (دست سنگ، ۱۳۸۹، ص ۶۸).

نوجوان به فکر تجربه کردن مواد مخدر می افتد. در بسیاری از موارد، وقتی نوجوانی می پذیرد که برای نخستین بار مواد مصرف کرده است یعنی نخستین باری است که گیر افتاده است. او برای مخفی کردن مصارف قبلی مجبور به دروغ گفتن می شود. بنابراین والدین باید با ارزیابی مجدد رفتار شش ماه گذشته فرزند خود، دریابند آیا رفتاری غیر عادی یا مشکوک (مثلاً تأخیر در مدرسه رفتن) از او سر زده است یا خیر. یا مثلاً بیرون رفتن های شبانه مکرر با دوستی که تجربه مصرف مواد مخدر دارد، اتفاق افتاده است؟ با مصرف والدین و تحریم مصرف مواد برای فرزند، نوجوان شاید بگوید «اگر شماها مصرف می کنین چرا من نکنم؟»؛ با این همه، شاید مصرف مواد مخدر توسط والدین به معنای مصرف مواد توسط فرزند آنها است. مقاومت در برابر الگوهای والدین، کاری بسیار دشوار است (پیکهارت، ۱۳۸۸، ص ۸۲).

نوجوانان از طریق تقلید می کوشند تا شبیه به شخصیت های آرمانی خود شوند. تبلیغات تجاری (در غرب)، از میل به «این همانی» آنها سوء استفاده کرده تصمیم های نوجوانان در زمینه مصرف مواد مخدر را تحت تأثیر قرار می دهند. نوجوان دیگر نمی خواهد بر اساس شرایط تعیین شده از سوی بزرگسالان زندگی کند. ممکن است مصرف مواد مخدر را نوعی تمرد و نافرمانی بداند و از همین جا مصرف سیگار و الکل آغاز شود. ممکن است از مواد به عنوان شیوه ای برای کشف دنیای اطراف استفاده کند و از همین جا ممکن است مصرف مواد تنفسی آغاز شود. در اواسط نوجوانی میل شدیدی به تجربه آزادی از طریق ارضای فوری خواسته های خود پیدا می کند، خطرات این جذابیت، آسیب پذیری شدیدی را در برابر مصرف مواد مخدر به وجود می آورد. علاوه بر تغییرات به وجود آمده در ذهن و حالات رفتاری، بیشتر انواع مخدر، در لحظه مصرف، تجربه فوق العاده ای را به وجود می آورند که بسیار مورد پسند مصرف کننده است. تکیه بر مصرف مواد برای کاهش اضطراب در دوره نوجوانی می تواند بیشتر باعث افزایش مشکلات شود تا حل آنها. از طریق روبه رو نشدن با خود مشکل به طور مستقیم و روی آوردن به مصرف مواد مخدر با هدف خود درمانی، اضطراب به مرور زمان شدیدتر می شود (پیکهارت، ۱۳۸۸، ص ۱۳۵).

علل و عوامل اعتیاد دانش آموزان: برای شناخت راهبردهای کاربردی پیشگیری از مصرف مواد مخدر، لازم است عوامل خطرزا و مستعد کننده بررسی شوند که عبارت اند از:

- مادر معتاد؛
 - معتاد بودن یکی از افراد الگو در خانواده؛
 - خانواده متزلزل؛
 - خانواده پر تنش؛
 - طلاق؛
 - فرار از خانه؛
 - معاشرت با دوستان ناباب؛
 - فشار گروه هم‌سالان؛
 - آلوده بودن محیط زندگی و در دسترس بودن مواد مخدر؛
 - آشنا نبودن نوجوانان با مهارت‌های زندگی؛
 - فعالیت معلمان و استادان مشکل‌دار و غیر متدین در کادر آموزش و پرورش؛
 - شرکت نکردن دانش‌آموزان در کارهای فرهنگی گروهی در مراکز آموزشی و پرورشی؛
 - خالی ماندن اوقات فراغت از برنامه‌های جذاب، سالم و سرگرم‌کننده؛
 - بداخلاقی و تزییع حق دانش‌آموزان و دخالت دادن مشکلات شخصی دانش‌آموزان توسط کادر آموزش و پرورش؛
 - حيله و ریاکاری مسئولان در گفتارها و رفتارهای خود که برای مردم به ویژه جوانان و نوجوانان یأس آور و نفرت‌انگیز است؛
 - خودباوری کم، ضعف نفس، پرخاشگری، هوس‌رانی، کم‌تجربگی، افسردگی و برخی رویدادهای تأثرانگیز؛
 - تلقین بی‌لیاقتی و ناتوانی در حل مشکلات به نوجوانان و جوانان (اسعدی، ۱۳۸۹، ص ۲۰۱).
- یکی از عواملی که به طور معمول معتادان (به ویژه نوجوانان) برای گرایش خود به مصرف مواد می‌گویند دسترسی نداشتن به فعالیت‌های جالب و سازنده‌ای است که بتواند نیازهای آنها را به تحرک، معاشرت و نوجویی، ارضا کند. بر این اساس در برنامه‌های پیشگیری اولیه از مصرف مواد مخدر از جهت فراهم ساختن امکانات لازم برای فعالیت‌های جالب و ارضا کننده و در عین حال جان‌نشین و نفی‌کننده تمایل

به مصرف مواد مخدر، باید تدابیری به کار گرفته شود (اسعدی، ۱۳۸۹، ص ۲۲۳).

پیشگیری اجتماعی: بدون تردید پیشگیری اجتماعی مبتنی بر نقش جامعه و اجتماع در جرم است. اجتماع به عنوان یک واژه دارای دو مفهوم و کارکرد مختلف است. یک مفهوم جامعه محیط فیزیکی است که در قالب کالبد شهری با خیابان‌ها و کوچه‌ها و ساختمان و سایر اجزای معماری شخصی نمایان می‌شود و مفهوم دوم جامعه به عنوان محیط انسانی پیرامون فرد است. کارکرد اول جامعه با عنوان پیشگیری محیطی و کارکرد دوم با عنوان پیشگیری اجتماعی مورد اشاره قرار می‌گیرد (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۶۸).
پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان: در این الگو چهار محور اصلی برای پیشگیری اجتماعی - فرهنگی از جرم ترسیم شده است که عبارت‌اند از:

- آگاهی بخشی و اصلاح باورهای دینی؛
- مدیریت نیازها؛
- توانمندسازی فردی و اجتماعی؛
- تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۷۹).

راهکارهای مبتنی بر آگاهی بخشی و اصلاح باورهای دینی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد:

الف. اصلاح نگرش دانش آموزان در رابطه با مصرف مواد مخدر و آثار سوء: یکی از تدابیر مهم برای واکنش دادن افراد و جوامع در مقابل جرم یا آسیب، ارتقای ایمان به خداوند در میان مردم است. شاید بتوان گفت که اصلی‌ترین تفاوت بین افراد بزه‌کار و افراد قانونمند جامعه، تفاوت در سطح خدا باوری آن‌هاست. خودشناسی، انسان را با توانمندی‌های خود آشنا می‌کند و در عین حال به نقاط ضعف و رذایل اخلاقی و صفات و خصوصیات ناهنجار نفسانی واقف می‌سازد (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۸۵). خداوند متعال در سوره شمس می‌فرماید: «قد افلح من زکیها و قد خاب من دسیها»، رستگار شد کسی که تزکیه نفس نمود و بدبخت شد کسی که از نفسش پیروی کرد. یکی از اقدامات پیشگیرانه، آموزش این حقیقت است که دنیا را باید گذرگاه آخرت دانست نه خانه زندگی و قرارگاه حیات. اگر افراد به این واقعیت، واقف شوند کاستی‌ها و سختی‌های آن را تحمل خواهند کرد (پسندیده و کیومرثی، ۱۳۹۳، ص ۸۲).

ب. ترویج و تقویت ارزش‌های مرتبط با حفظ سلامت روحی و جسمی و خودداری از رفتارهای مخاطره‌آمیز: از دیگر عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر در سوء مصرف مواد مخدر، سستی مذهب و تعهدات اخلاقی

است. بر اساس پژوهش‌ها، مشخص شده است که بین پایبندی‌ها و شرکت در مراسم مذهبی با الکل و مصرف مواد مخدر رابطه وجود دارد. نوجوانانی که حداقل چهار بار در ماه یا حتی کمتر در آیین‌های مذهبی شرکت می‌کنند خیلی کمتر از کسانی که فقط یک بار در ماه یا حتی کمتر در آیین‌های مذهبی شرکت می‌کنند، احتمال دارد که به‌سوی مشروبات الکلی و مصرف ماری‌جوآنا کشیده شوند. مذهب نقش مهمی در هدفمند کردن زندگی انسان دارد و وسیله‌ای برای دوری از گروه‌های منحرف، کسب ارزش‌های سازنده و مشارکت افراد در جامعه است؛ در صورتی که ضعف اعتقادات دینی در جامعه‌ای نمایان شود، زمینه بروز انواع انحرافات از جمله اعتیاد افزایش می‌یابد (میری آشتیانی، ۱۳۸۵، ص ۴۴).

پ. ارتقای آگاهی (عمومی - اختصاصی) دانش‌آموزان در مورد مواد مخدر و آثار سوء مصرف آن: آموزش یکی از ابزارهای عمده و اساسی برای تولید دانش، تغییر رفتار فردی و رفتار گروهی برای پیشگیری در کمیته‌های مختلف است. استفاده از رسانه‌ها یا مساجد یا مدارس از شیوه‌های رایج در زمینه آگاه‌سازی عمومی به شمار می‌روند. آگاه‌سازی عمومی موجب بالا رفتن تلاش لازم برای ارتکاب جرم یا انحراف هم می‌شود و مردم یاد می‌گیرند که موقعیت‌های ارتکاب جرم را به راحتی در اختیار بزهکاران بالقوه قرار ندهند (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۸۸). پلیس می‌تواند از مدرسه و آموزش برای هدایت نوجوانان بهره‌جسته و پیشگیری اجتماعی را در سطح قابل ملاحظه‌ای محقق سازد (رجبی پور، ۱۳۹۱، ص ۱۴۴).

تبیین شیوه‌های دام‌گستری مصرف مواد مخدر برای دانش‌آموزان: افراد گروه‌های بزهکاری تلاش می‌کنند که ابتکار عمل را در دست داشته و با القای شبهات مختلف و انجام عملیات مختلف روانی مانند اغراق یا تحریف یا تکذیب، ضریب تأثیر آگاه‌سازی‌ها را کاهش داده و حتی خنثی کنند. به‌عنوان نمونه مروجان سیگار و یا مواد مخدر مصرف این مواد را بسیار «شفابخش» و «عامل فراموشی و رهایی از غم و غصه» وانمود می‌کنند (رجبی پور، ۱۳۹۱، ص ۸۹).

راهکارهای مبتنی بر مدیریت نیازها در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد

الف. برنامه‌ریزی و اجرای اردوهای سرگرمی و تفریحی و اوقات فراغت: بر اساس پژوهش‌های انجام شده هر قدر جوانان بیکارتر باشند و نظارت کمتری بر آنها اعمال شود، تمایلشان به مصرف مواد مخدر بیشتر می‌شود. بیکاری از دو جهت باعث بروز اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر می‌شود. نخست، وجود فرصت‌های اضافی و خالی بودن اوقات فراغت و دوم، نداشتن درآمد (میری آشتیانی، ۱۳۸۵، ص ۴۲).

ب. آموزش تکنیک‌های افزایش حافظه و قدرت یادگیری برای جلوگیری از مصرف مواد مخدر برای رسیدن به این اهداف: سودجویان و عاملان تهیه و توزیع مواد مخدر به بهانه تقویت حافظه به تبلیغ و توزیع مواد مخدر صنعتی و شیمیایی در میان نوجوانان و جوانان می‌پردازند که اثرات مضر بر حافظه دارند. از تکنیک‌های تقویت حافظه می‌توان به روش پس ختام، تقطیع، یاد دار، سازمان‌دهی درخت حافظه و وارونه شماری اشاره کرد که آموزش آنها به نوجوانان در جلوگیری از گرایش کاذب به مواد مخدر در جبران کاستی‌های یادگیری، کمک مؤثری خواهد کرد (رضایی قرقشه، ۱۳۸۶).

راهکارهای مبتنی بر توانمندسازی فردی و اجتماعی پیشگیری از اعتیاد

الف. ارتقای مهارت‌های اساسی از قبیل مهارت «نه گفتن» و «مدیریت خطر» در دانش‌آموزان: آموزش جرأت‌ورزی گونه‌ای از مواجهه با موقعیت‌های تحقیرکننده و پریشان‌کننده است. جرأت‌ورزی توانایی گفتن «نه» به دوستی که صادقانه آماده شنیدن «نه» از دوست خود بوده و این «نه» به گونه‌ای گفته می‌شود که به روابط دوستانه آنها آسیبی وارد نشود. با تکیه بر چنین دیدگاهی، اینگلاندر، گولدن و همکاران (۱۹۸۶) موقعیت ایفای نقش را برای دانش‌آموزان با عنوان «به او بی‌پرده و صریح بگو» طراحی کرده‌اند (بهرامی احسان، ۱۳۹۳، ص ۲۲۶).

ب. اقدام در راستای پاک کردن برجسب‌های ناروا در خصوص مصرف مواد مخدر نسبت به برخی از دانش‌آموزان: مطابق قاعده برجسب‌زنی، بزهکاران از سوی سایرین طرد می‌شوند. چنین موقعیتی تمایل و حرکت افراد بازگشته از بزهکاری را برای بهبود وضعیت خود و جاگیری مجدد در میان افراد قانونمند جامعه را با دشواری مواجه می‌سازد. مثلاً عرف موجود، معاشرت با زنان و مردان مطلقه را چندان تشویق نمی‌کند. با اجرای برنامه‌هایی مانند برگزاری جلسات مشاهده و نشست با خانواده‌ها، بزهکاران و بزه‌دیدگان و کارآفرینان، می‌توان به باز پذیرش اجتماعی افراد دارای سابقه جرم یا انحراف کمک شایانی کرد (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۱۰۱).

پ. مشارکت دادن دانش‌آموزان در فعالیت‌های آموزشگاهی برای تقویت پای‌بندی به تعهدات و مسئولیت‌پذیری: مفهوم سرمایه اجتماعی، نوپا و دارای سه مؤلفه مهم اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی است که خود هم معلول و هم گسترش‌دهنده این سه مؤلفه است. انسجام اجتماعی با معرف‌هایی همچون میزان پایبندی به تعهدات در قبال یکدیگر، کمک به سایرین در هنگام گرفتاری‌ها، شرکت در مراسم

غم و شادی یکدیگر، احترام کوچک‌تر به بزرگ‌تر و مانند آن قابل سنجش است. مشارکت اجتماعی با معرف‌هایی از قبیل شرکت در انتخابات مجلس و شرکت در بحث‌های سیاسی و مانند آن، مورد سنجش قرار می‌گیرد و در نهایت اعتماد اجتماعی با معرف‌هایی همچون صداقت، عدالت، انصاف، وفای به عهد و مانند آن، سنجیده می‌شوند (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۱۰۳).

ت. ترویج امر به معرف و نهی از منکر در خصوص دوری از مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان: اطلاع‌رسانی صحیح و آموزنده درباره انواع زبان‌های مواد مخدر به وسیله مبلغان مذهبی، متخصصان، اهل قلم، هنرمندان و رسانه‌های عمومی ضروری است (اسعدی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۴). امر به معروف و نهی از منکر، موجب احساس نبود جایگاه و مقبولیت اجتماعی برای مرتکبان جرم یا انحراف شده و آنان را از ناهنجار و غیر قابل قبول بودن اعمالشان مطلع می‌سازد (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۱۰۴).

راهکارهای مبتنی بر مداخلات اجتماعی و فرهنگی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد

الف. جلب مشارکت خانواده‌ها در کسب مهارت دوری از اعتیاد دانش‌آموزان: یکی از مهم‌ترین نهادهای تأثیرگذار در امر پیشگیری از جرم، خانواده‌ها هستند و خانواده به‌عنوان اولین کانون پرورش و تربیت فرزند، با شیوه‌ای که فرزندان خود را پرورش می‌دهند، می‌توانند به نحوی عمل کنند که فرزندان خود را از آسیب‌پذیری و ورود به دنیای بزهکاری مصون دارند (دارابی، ۱۳۹۵، ص ۱۲۸).

ب. جلب همکاری شوراهای محله‌ها در راستای ممنوعیت ورود دانش‌آموزان به مکان‌های ارائه دخانیات: محله به‌عنوان یک ساختار واحد با حد و مرز جغرافیایی و شبکه‌های اجتماعی تعریف می‌شود که عناصر و نهادهای مختلف نام برده شده، اجزای آن هستند. در برنامه‌های پیشگیری از اعتیاد، کار اجتماعی نه به صورت محض بر تغییر افراد متکی است (مثلاً آموزش خانه به خانه خطرات ناشی از مصرف مواد) و نه تغییرات اجتماعی (مثلاً ایجاد مراکز درمانی). آنچه باید اتفاق بیفتد، برنامه‌ریزی مشارکتی برای بهبود شرایط فرد در اجتماع و اجتماع برای فرد است. موضوعاتی نظیر شرایط مالی و ترکیب جمعیتی در محله، سطح اقتصادی - اجتماعی، وضعیت فرهنگی، شبکه‌های اجتماعی و نحوه توزیع قدرت در محله، می‌تواند برنامه‌های پیشگیری را تحت تأثیر خود قرار دهد (احترامی و وطن پرست، ۱۳۹۳، ص ۱۸).

پ. استفاده از ظرفیت مساجد در راستای مبارزه با گرایش به مواد مخدر در میان دانش‌آموزان: اکنون که در حرام بودن مصرف و مقدمات مصرف مواد مخدر بین مراجع تقلید اتفاق نظر حاصل شده و زبان‌های جسمی،

روانی، فردی، اقتصادی و اجتماعی مواد مخدر بر همگان روشن شده است، مبلغان مذهبی، الگوهای جامعه، اهل قلم، هنرمندان و مانند آنها، از باب نهي از منکر، وظیفه دارند در مبارزه با مواد مخدر فعالیت کنند. مراکز فرهنگی و تعلیم و تربیت مکلف هستند در برنامه‌ها و فوق برنامه‌ها، جا انداختن و قبح مصرف مواد مخدر را در جامعه هدف قرار دهند (اسعدی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۷).

ت. استفاده از مهارت و نفوذ کلام معلمان و مربیان در راستای مبارزه با گرایش دانش آموزان به مواد مخدر: وظیفه مراکز آموزش و پرورش در شکل‌گیری شخصیت نوجوانان و جوانان بسیار مهم است و طبق پژوهش‌های انجام شده، معلمان، مربیان و استادان برای دانش پژوهان، الگوهای پذیرفته شده‌ای هستند که نفوذ کلام و رفتار آن‌ها، اغلب از والدین قوی‌تر است (اسعدی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۳).

ث. پیش‌بینی و اجرای متون آموزشی مناسب برای پیشگیری از اعتیاد در سر فصل دروس مدارس: یک برنامه خاص آموزشی می‌تواند در سنین دبستانی از طریق بحث و بررسی در زمینه مواد خطرناک از جمله حلال‌ها، در سنین راهنمایی، برنامه‌های پیشگیری با هدف به تعویق انداختن شروع مصرف سیگار و مقابله با مصرف مواد مخدر در سنین دبیرستانی، برنامه‌های پیشگیری که در زمینه عادت‌های خطرناک هشدار می‌دهند، باشد (اسعدی، ۱۳۸۹، ص ۲۰۸).

ج. هدایت محصولات فرهنگی در راستای ترویج آثار زیانبار مصرف مواد مخدر: امور فرهنگی از تأثیرگذاری بسیار بالایی در شکل‌دهی و پرورش نگرش و اعتقادات افراد برخوردار است. با توجه به گستردگی رسانه‌ها، فرآورده‌های فرهنگی در اندک مدتی در سطح جامعه گسترده شده و طیف‌های گوناگونی از افراد را تحت پوشش خود قرار می‌دهند (محمد نسل، ۱۳۹۳، ص ۱۱۱). رسانه‌های جمعی معمولاً در زمینه پیشگیری از مصرف مواد مخدر مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ این رسانه‌ها به ارتقای آگاهی‌های عمومی در این زمینه کمک می‌کنند (اسعدی، ۱۳۸۹، ص ۲۰۸). راهکارهای شناسایی شده به عنوان گویه‌های پرسشنامه محقق ساخته درج شد (جدول ۱).

جدول ۱. گویه‌های پرسشنامه محقق ساخته

شماره گویه	متن گویه
۱	اصلاح نگرش دانش آموزان در رابطه با مصرف مواد مخدر و آثار سوء آن
۲	ترویج و تقویت ارزش‌های مرتبط با حفظ سلامت روحی و جسمی و خودداری از رفتارهای مخاطره‌آمیز مرتبط با مواد مخدر

ادامه جدول ۱. گویه‌های پرسشنامه محقق ساخته

۳	ارتقای آگاهی عمومی و اختصاصی دانش‌آموزان در مورد مواد مخدر و آثار سوء مصرف آن
۴	تبیین شیوه‌های دام‌گستری مصرف مواد مخدر برای دانش‌آموزان
۵	برنامه‌ریزی و اجرای اردوهای سرگرمی، تفریحی و اوقات فراغت
۶	آموزش فنون افزایش حافظه و قدرت یادگیری برای جلوگیری از مصرف مواد مخدر برای رسیدن به این اهداف
۷	ارتقای مهارت‌های اساسی از قبیل مهارت «نه» گفتن و مهارت «مدیریت خطر»
۸	اقدام در راستای پاک کردن برجسب‌های ناروا در خصوص مصرف مواد مخدر نسبت به برخی از دانش‌آموزان
۹	مشارکت دادن دانش‌آموزان در فعالیت‌های آموزشی برای تقویت پایبندی به تعهدات و مسئولیت‌پذیری
۱۰	ترویج امر به معروف و نهی از منکر در خصوص دوری از مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان
۱۱	جلب مشارکت خانواده‌ها در کسب مهارت دوری از اعتیاد دانش‌آموزان
۱۲	جلب مشارکت شوراهای محله‌ها در راستای ممنوعیت ورود دانش‌آموزان به مکان‌های ارائه دخانیات
۱۳	استفاده از ظرفیت مساجد در راستای مبارزه با گرایش مواد مخدر در میان دانش‌آموزان
۱۴	استفاده از مهارت و نفوذ کلام معلمان و مربیان در راستای مبارزه با گرایش دانش‌آموزان به مواد مخدر
۱۵	پیش‌بینی و اجرای متون آموزشی مناسب برای پیشگیری از اعتیاد در سرفصل دروس مدارس
۱۶	هدایت محصولات فرهنگی در راستای ترویج آثار زیان‌بار مصرف مواد مخدر

روش شناسی

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش، شامل دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه دوم شاغل به تحصیل در نیمسال دوم سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۷، کارشناسان، قضات و وکلای شاغل در شهرستان ساوجبلاغ و در نهایت دبیران و اولیاء مربیان در مجموع به تعداد حدود ۴۰۰۰ نفر بود که از میان آنها با روش انتخاب تصادفی طبقه‌ای، ۱۵۰ نفر انتخاب و پرسشنامه پژوهش بین آنها توزیع شد. در این پژوهش به دو روش توصیفی و استنباطی به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شد. آمار توصیفی، شامل اطلاعات جمعیت شناختی نمونه به همراه نمودارهای فراوانی و درصد فراوانی ارائه شد. در آمار استنباطی پس از بررسی پایایی پرسشنامه با محاسبه آلفای کرونباخ و روایی پرسشنامه با مصاحبه با خبرگان و کارشناسان و دریافت نظرات آنان، نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون کولموگروف اسمیرنوف بررسی شد؛ سپس با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای داده‌ها تحلیل شدند.

یافته‌ها

ویژگی‌های جمعیت مورد مطالعه: ویژگی‌های افراد نمونه بر حسب جنس، سن، تحصیلات و وضعیت اشتغال پاسخ دهندگان در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. توزیع افراد نمونه بر حسب جنس، سن، تحصیلات و وضعیت اشتغال پاسخ دهندگان

جنس	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
مرد	۱۲۹	۸۶	۸۶
زن	۲۱	۱۴	۱۰۰
رده سنی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
۱۵ تا ۲۰ سال	۶۲	۴۱/۳۴	۴۱/۳۴
۲۱ تا ۳۰ سال	۱۴	۹/۳۳	۵۰/۶۷
۳۱ تا ۴۰ سال	۴۸	۳۲	۸۲/۶۷
۴۱ تا ۵۰ سال	۱۸	۱۲	۹۴/۶۷
۵۱ سال و بالاتر	۸	۵/۳۳	۱۰۰
مقطع تحصیلی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
دیپلم	۶۸	۴۵/۳۴	۴۵/۳۴
کاردانی	۱	۰/۶۶	۴۶
کارشناسی	۴۰	۲۶/۶۷	۷۲/۶۷
کارشناسی ارشد	۳۸	۲۵/۳۳	۹۸
دکتری	۳	۲	۱۰۰
وضعیت اشتغال	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
شاغل	۹۸	۶۵/۳۴	۶۵/۳۴
غیر شاغل	۵۲	۳۴/۶۶	۱۰۰
کل	۱۵۰	۱۰۰	

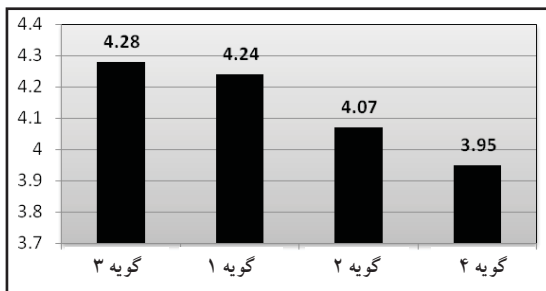
اولویت بندی نقش‌های پیشگیرانه: اولویت بندی نقش‌های پیشگیرانه مندرج در پرسشنامه بر اساس میانگین وزنی آن‌ها در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳. اولویت‌بندی راهکارهای پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان

ترتیب اولویت	شماره گویه	میانگین وزنی	انحراف معیار
۱	۷	۴/۴۶	۰/۸
۲	۳	۴/۲۸	۰/۸۶
۳	۱	۴/۲۴	۰/۸۹
۴	۲	۴/۰۷	۰/۸۵
۵	۱۱	۴/۰۷	۰/۹۳
۶	۵	۴/۰۶	۱/۲۳
۷	۴	۳/۹۵	۱/۰۸
۸	۱۴	۳/۸	۱/۲۲
۹	۹	۳/۷۴	۱/۰۳
۱۰	۶	۳/۶۹	۱/۱۱
۱۱	۱۶	۳/۶۶	۱/۳۹
۱۲	۸	۳/۵۷	۱/۳۵
۱۳	۱۵	۳/۴۱	۱/۵۲
۱۴	۱۲	۳/۳۶	۱/۴۸
۱۵	۱۰	۳/۱۹	۱/۳۸
۱۶	۱۳	۲/۹۳	۱/۵۱

بحث و نتیجه‌گیری

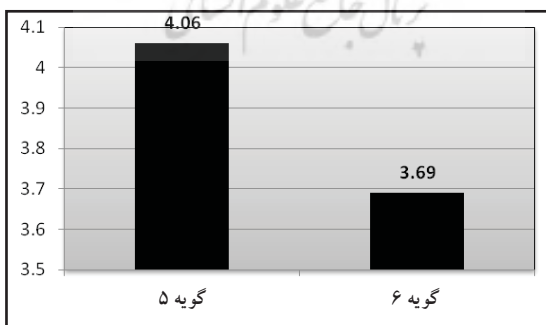
نتیجه پرسش فرعی اول پژوهش: پرسش فرعی اول پژوهش این بود که مهم‌ترین راهکارهای آگاهی‌بخشی و اصلاح باورهای دینی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان کدام‌اند؟ در پاسخ به این پرسش بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و جدول تحلیلی پژوهش، راهکارهای زیر شناسایی شد و هرکدام به‌عنوان یک گویه در پرسشنامه منظور شد. نمودار ۱ نتایج مربوط به مقایسه میانگین وزنی راهکارهای آگاهی‌بخشی و اصلاح باورهای دینی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. نتایج مقایسه میانگین وزنی گوبه‌های مرتبط با راهکارهای آگاهی بخشی و اصلاح باورهای دینی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان

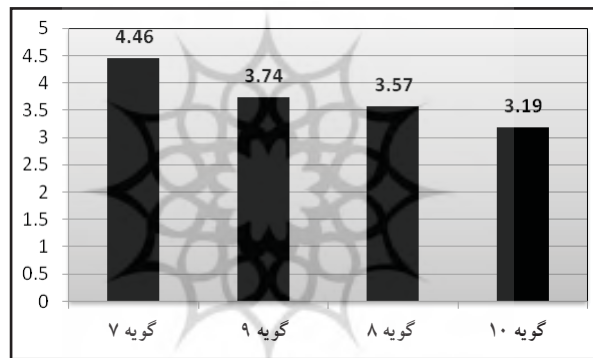
همان گونه که در نمودار ۱ مشاهده می‌شود به نظر پاسخ دهندگان، ارتقای آگاهی عمومی و اختصاصی دانش‌آموزان در مورد مواد مخدر و آثار سوء مصرف آن (گوبه ۳)، و اصلاح نگرش دانش‌آموزان در رابطه با مصرف مواد مخدر و آثار سوء آن (گوبه ۱)، و ترویج و تقویت ارزش‌های مرتبط با حفظ سلامت روحی و جسمی و خودداری از رفتارهای مخاطره‌آمیز مرتبط با مواد مخدر (گوبه ۲)، تبیین شیوه‌های دام‌گستری مصرف مواد مخدر برای دانش‌آموزان (گوبه ۴) دارای کمترین میزان تأثیر در آگاهی بخشی و اصلاح باورهای دینی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان ارزیابی شده‌اند.

نتیجه پرسش فرعی دوم پژوهش: پرسش فرعی دوم پژوهش این بود که راهکارهای مدیریت نیازها در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان کدام‌اند؟ در پاسخ به این پرسش بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و جدول تحلیلی پژوهش، نقش‌های زیر شناسایی شد و هر کدام به‌عنوان یک گوبه در پرسشنامه منظور شد. نمودار ۲ نتایج مربوط به مقایسه میانگین وزنی راهکارهای مدیریت نیازها در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان را نشان می‌دهند.

نمودار ۲. نتایج مقایسه میانگین وزنی گوبه‌های مرتبط با راهکارهای مدیریت نیازها در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان

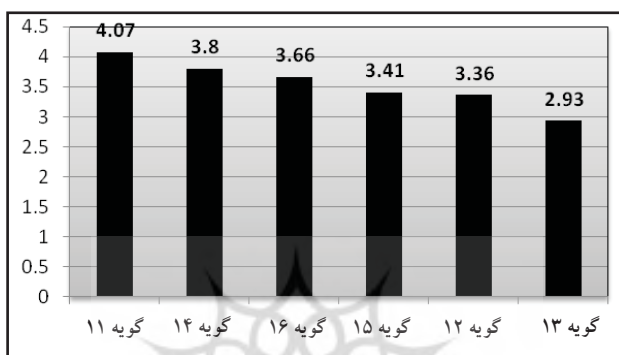
همان گونه که در نمودار ۲ مشاهده می‌شود به نظر پاسخ‌دهندگان از بین راهکارهای مدیریت نیازها در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان، برنامه‌ریزی و اجرای اردوهای سرگرمی و تفریحی و اوقات فراغت (گویه ۵)، و آموزش فنون افزایش حافظه و قدرت یادگیری برای جلوگیری از مصرف مواد مخدر برای رسیدن به این اهداف (گویه ۶) به ترتیب دارای بیشترین و کمترین میزان تأثیر معرفی شده‌اند. نتیجه پرسش فرعی سوم پژوهش: پرسش فرعی سوم پژوهش این بود که راهکارهای توانمندسازی فردی و اجتماعی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان کدام‌اند؟ در پاسخ به این پرسش بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و جدول تحلیلی پژوهش راهکارهایی شناسایی شد و هر کدام به‌عنوان یک گویه در پرسشنامه منظور شد. نمودار ۳ نتایج مربوط به مقایسه میانگین وزنی راهکارهای توانمندسازی فردی و اجتماعی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان را نشان می‌دهد.

نمودار ۳. نتایج مقایسه میانگین وزنی گویه‌های مرتبط با راهکارهای توانمندسازی فردی و اجتماعی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان

همان گونه که در نمودار ۳ مشاهده می‌شود به نظر پاسخ‌دهندگان ارتقای مهارت‌های اساسی از قبیل مهارت «نه گفتن» و مهارت «مدیریت خطر» (گویه ۷)، مشارکت دادن دانش‌آموزان در فعالیت‌های آموزشی برای تقویت پایبندی به تعهدات و مسئولیت‌پذیری (گویه ۹)، اقدام در راستای پاک کردن برچسب‌های ناروا در خصوص مصرف مواد مخدر نسبت به برخی از دانش‌آموزان (گویه ۸)، ترویج امر به معروف و نهی از منکر در خصوص دوری از مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان (گویه ۱۰) دارای بیشترین تا کمترین میزان تأثیر در راهکارهای توانمندسازی فردی و اجتماعی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان هستند.

نتیجه پرسش فرعی سوم پژوهش: پرسش فرعی چهارم پژوهش این بود که راهکارهای تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان کدام اند؟ در پاسخ به این پرسش، بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و جدول تحلیلی پژوهش، راهکارهایی شناسایی شد و هر کدام به‌عنوان یک گویه در پرسشنامه منظور شد. نمودار ۴ نتایج مربوط به مقایسه میانگین وزنی راهکارهای تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان را نشان می‌دهد.

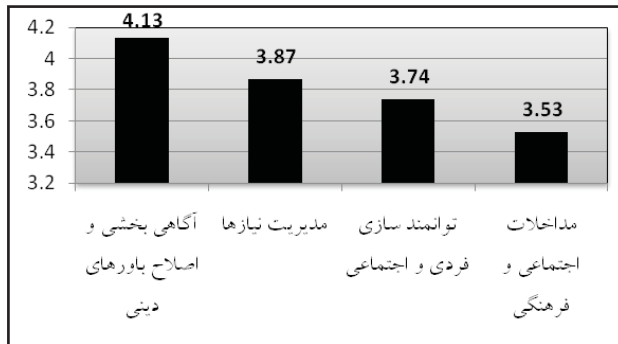

نمودار ۴. نتایج مقایسه میانگین وزنی گویه‌های مرتبط با راهکارهای تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان

همان گونه که در نمودار ۴ مشاهده می‌شود به نظر پاسخ‌دهندگان، جلب مشارکت خانواده‌ها در کسب مهارت دوری از اعتیاد دانش آموزان (گویه ۱۱)، استفاده از مهارت و نفوذ کلام معلمان و مربیان در راستای مبارزه با گرایش دانش آموزان به مواد مخدر (گویه ۱۴)، هدایت محصولات فرهنگی در راستای ترویج آثار زیان‌بار مصرف مواد مخدر (گویه ۱۶)، پیش‌بینی و اجرای متون آموزشی مناسب برای پیشگیری از اعتیاد در سرفصل دروس مدارس (گویه ۱۵)، جلب مشارکت شوراهای محله‌ها در راستای ممنوعیت ورود دانش آموزان به مکان‌های ارائه دخانیات (گویه ۱۲)، استفاده از ظرفیت مساجد در راستای مبارزه با گرایش به مواد مخدر در میان دانش آموزان (گویه ۱۳)، دارای بیشترین تا کمترین تأثیر در راهکارهای تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی در پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان هستند.

اولویت‌بندی اثربخشی راهکارهای پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان: پرسش دیگری که در پایان بحث نتیجه‌گیری ممکن است مطرح شود این است که به نظر پاسخ‌دهندگان، از بین راهکارهای ۴ گانه پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش آموزان، کدامیک بیشترین و کدامیک کمترین اثربخشی

را خواهند داشت؟ نتیجه مقایسه اثربخشی راهکارهای پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان، در نمودار ۵ آمده است.

نمودار ۵. نتایج مقایسه میانگین وزنی راهکارهای پیشگیری اجتماعی از اعتیاد دانش‌آموزان

همان گونه که در نمودار ۵ مشاهده می‌شود، به نظر پاسخ دهندگان، به ترتیب راهکارهای مرتبط با آگاهی بخشی و اصلاح باورهای دینی با میانگین $4/13$ و سپس راهکارهای مرتبط با مدیریت نیازها با میانگین $3/87$ و بعد از آن راهکارهای مرتبط با توانمندسازی فردی و اجتماعی با میانگین $3/74$ و در پایان راهکارهای مرتبط با مداخلات اجتماعی و فرهنگی با میانگین $3/53$ دارای بیشترین و کمترین تأثیر ارزیابی شده‌اند.

پیشنهادها

برای کاربردی کردن یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود اقدامات زیر صورت پذیرد:

- ارتقای مهارت‌های اساسی از جمله مهارت «نه گفتن» و مهارت «مدیریت خطر» در مدارس و خانواده‌ها به دانش‌آموزان منتقل شود؛
- آگاهی‌های عمومی و اختصاصی دانش‌آموزان در مورد مواد مخدر و آثار سوء مصرف آن ارتقاء یابد؛
- اصلاح نگرش دانش‌آموزان در رابطه با مصرف مواد مخدر و آثار سوء آن در مدارس و خانواده‌ها پیشنهاد می‌شود؛
- ترویج و تقویت ارزش‌های مرتبط با حفظ سلامت روحی و جسمی و خودداری از رفتارهای مخاطره‌آمیز مرتبط با مواد مخدر برای دانش‌آموزان؛
- جلب مشارکت خانواده‌ها در کسب مهارت دوری از اعتیاد دانش‌آموزان؛

- برنامه‌ریزی و اجرای اردوهای سرگرمی و تفریحی و اوقات فراغت برای دانش‌آموزان در مدارس؛
- تمیین شیوه‌های دام‌گستری مصرف مواد مخدر برای دانش‌آموزان در مدارس و خانواده‌ها؛
- استفاده از مهارت و نفوذ کلام معلمان و مربیان در راستای مبارزه با گرایش دانش‌آموزان به مواد مخدر.

فهرست منابع

- ابراهیمی، شهرام. (۱۳۹۶). *حیرم‌شناسی پیشگیری*. جلد اول. تهران: نشر میزان.
- ابراهیمی، علی‌اکبر. (۱۳۹۵). *صد سؤال والدین در مورد اعتیاد*. تهران: نشر نوشته.
- احترامی، مهرداد و وطن‌پرست، ابوالفضل. (۱۳۹۳). *چالش‌ها و راهکارهای پیشگیری از اعتیاد در محله*. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، ۱(۱).
- اسعدی، سید حسن. (۱۳۸۹). *پیشگیری از اعتیاد*. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- انوری، حسن. (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن*. جلد اول. تهران: انتشارات سخن.
- بهرامی احسان، هادی. (۱۳۹۳). *اعتیاد و فرایند پیشگیری*. تهران: سمت.
- پسندیده، عباس و کیومرثی، محمدرضا. (۱۳۹۳). *درآمدی بر پیشگیری از اعتیاد با رویکرد اسلامی*. تهران: سازمان چاپ و نشر دارالحديث.
- پیکهات، کارل. (۱۳۸۸). *کلیدهای پیشگیری و مقابله با اعتیاد در نوجوانان*. (مسعود هومان، مترجم). تهران: انتشارات صابرین.
- جزایری، علیرضا و سلیمانی نیا، لیلا. (۱۳۹۶). *مجموعه پیشگیری از اعتیاد*. تهران: نشر دانژه.
- جمالی، اختر و قربانی، مجید. (۱۳۸۶). *مدل پیشنهادی آموزش پیشگیری از اعتیاد در مدارس از نظر دانش‌آموزان و معلمان کشور*. فصلنامه پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۲۹.
- حسینی نسب بازکیانی، سیده معصومه. (۱۳۹۱). *مقایسه ویژگیهای شخصیتی - سلامت روان‌شناختی و سبک دلبستگی افراد بهبود یافته و بازگشت کننده به مصرف مواد مخدر*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور.
- دارابی، شهرداد. (۱۳۹۵). *پیشگیری از جرم در مدل مردم‌سالار سیاست جنایی*. تهران: نشر میزان.
- دست سنگ، لیلا. (۱۳۸۹). *پیشگیری و درمان معتادان*. تهران: انتشارات ناصر.
- رجبی پور، محمود. (۱۳۹۱). *پژوهشی در مبانای پیشگیری اجتماعی رشد مدار از بزهکاری اطفال و نوجوانان*. تهران: نشر میزان.
- رستمی، یعقوب. (۱۳۸۸). *بررسی شیوه‌های اثربخش پیشگیری از اعتیاد (مطالعه موردی شهرستان کرمانشاه در سال ۸۷)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی.
- رضایی قرقشه، فهیمه. (۱۳۸۶). *روان‌شناسی شادکامی و موفقیت*. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۴(۴۱).
- محمد نسل، غلامرضا. (۱۳۹۳). *کلیات پیشگیری از جرم*. تهران: نشر میزان.
- میری آشتیانی، الهام. (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی اعتیاد در ایران امروز*. تهران: نشر مهاجر.
- ولش، براندون سی و فارینگتون، دیوید پی. (۱۳۹۴). *دانشنامه پیشگیری از جرم آکسفورد*. (به کوشش حمیدرضا نیکوکار). تهران: نشر میزان.